

EUROPOS SĄJUNGOS IMPERIZACIJA IR MAŽOSIOS VALSTYBĖS

BENAS BRUNALAS

Straipsnyje, remiantis Michelio Foucault, Edwardo Saído, Antonio Negri, Michaelio Hardto, Ludwigo Wittgensteino, Zenono Norkaus, Nortauto Statkaus, Raimundo Lopatos ir kitų mokslininkų mintimis, per imperinę paradigmą aiškinama ES struktūra, didžiųjų ir mažųjų valstybių santykiai bei pastarųjų įtakos didinimo galimybės. Pasitelkus L. Wittgensteino šeimininio panašumo teoriją ir jos taikymo logiką, kurią naudojo Z. Norkus, įprasmindamas Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę kaip imperiją, prieinama išvada, kad ES „per daug nukrypsta“ nuo klasikinio ar neoklasikinio imperijos tipo. Tačiau atsižvelgus į tai, kad neatitikimai, išryškinti taikant Z. Norkaus metodiką, yra lemti formos, bet ne turinio, teiginys, kad ES išlaiko imperijos sampratos prasminį krūvį, yra pagrįstas. Tai leidžia ES įvardyti kaip postmodernią imperiją. Straipsnyje orientuojamasi į ES postmodernios imperijos valdymo režimą ir pagrindinį, visus kitus centrus subordinuojantį centrą, – „branduolį“. „Branduolys“ pristatomas kaip esminis postmodernios imperijos atpažinimo kriterijus, darantis esminę įtaką visiems ES vykstantiems procesams, ypač mažųjų valstybių įtakos įtvirtinimo galimybėms. Priejus išvada, kad suvereniteto atsisakymas laiduoja didesnę galią, siūloma Lietuvos regioninės lyderystės siekį grįsti kuo gilesnės integracijos ir suvereniteto atsisakymo (delegavimo) motyvu.

Benas Brunalas – Mykolo Romerio universiteto Politikos mokslų katedros asistentas
(el. paštas: benas.brunalas@gmail.com).

© Benas Brunalas, 2011

Straipsnis įteiktas redakcijai 2011 m. rugsėjo 27 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2011 m. lapkričio 8 d.

Ivadas

Globalizacija keičia tarptautinių santykių prigimtį. Tai lemia, kad standartiniais būdais – vyraujančiu požiūriu į tarptautinę sistemą, valstybę ir jų tarpusavio sąveiką – tampa sunku nusakyti vykstančius reiškinius. Šiame kontekste imperiologinis diskursas tampa vienu iš būdų išvengti besusidaranti anomalijos, griaušančios esamą tarptautinių santykių mokslo tradiciją. Taip pat tai būdas analizuoti mažųjų valstybių galimybes globalizacijos keičiamame pasaulyje.

Suvokus imperijos sąvokos lankstumą ir atsakius tradicinio žiūros į pačią imperiją taško galima išgryninti naujas imperijos rūšis (mokslininkai jau išskiria *neoimperijos* ir *postmodernios imperijos* sąvokas¹). Tačiau reikia pabrėžti, kad ir taikant kitokią imperijos atpažinimo metodiką, prasminis imperijos krūvis nekinta. Galios raiška, ekspansija, centro ir periferijos santykiai, potenciala valdyti silpnesnę išlieka. Visa tai galima aptikti Europos Sąjungoje, kurios „netradicinę“ vystymosi raidą imperiologinis diskursas yra pajėgus susisteminti.

Vis dėlto reikia pripažinti, kad Europos Sąjungos, kaip imperijos, traktavimas yra ganėtinai neįprastas ir kelia nemažai kontrargumentų tokiai ES supratimo logikai. Tačiau tą patį galima pasakyti ir apie bandymus ES ir jos ateitį sieti su federacija – Jungtinėmis Europos Valstijomis. Šioje vietoje, prisiminus ES neatpažinto politinio objekto (NPO) metaforą, kurią pavartojo J. Delors'as, būtina suprasti, kad šiuo metu ES įstatyti į „stacionarius“ aiškinimo rėmus apskritai yra daugiau nei sudėtinga. ES yra judantis, aktyviai besivystantis darinys, politinis fenomenas. Todėl vienodai teisūs ir galbūt vienodai klysta tie, kurie ES ateityje mato kaip imperiją, ar tie, kurie linkę įsivaizduoti būsimą ES federaciją. Sunkiai išsprendžiamos finansų krizės, tariamo multikultūrės visuomenės žlugimo ir dėl viso to pa-

¹ Žr. Lopata R., Statkus N., „Imperijos, pasaulio tvarka ir mažosios valstybės“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2006.

didėjusio europesimizmo akivaizdoje konkurencija dėl ES *politie finalitė* apibrėžimo netenka prasmės. Galbūt po kelių dešimtmečių ES apskritai nebebus? Todėl bet koks ES ateities prognozavimas ar esamos ES struktūros interpretavimas yra vertingas tiek, kiek (bent jau teoriškai) yra pajėgus atskleisti nesėkmių priežastis, galimus jų šalinimo būdus.

Pripažinus, kad viena iš svarbiausių ES galybės ir subjektiškumo įtvirtinimo kliūčių yra nacionalinių valstybių tarpusavio nesusikalbėjimas ar tiesiog Europos Sąjungai nenaudingos valstybės narės politikos pasirinkimas, straipsnyje pristatomas ES kaip postmodernios imperijos modelis, nors ir netiesiogiai, šių problemų sprendimus pateikia. Svarbią vietą suteikus ES visuotinai pripažintoms vertybėms, normoms, taisyklėms ir jas įprasminus kaip nevizualų, bet įtakingą ir visa aprėpanti ES imperijos centrą („branduolį“), įmanoma pateikti nuoseklų ES valstybių (nebūtinai tik ES narių, EKP, EFTA šalių taip pat) sugyvenimo modelį. Ši prieiga geba pateikti didžiųjų ir mažųjų valstybių santykių esmę ir asimetrijos tarp jų nykimo priežastis. Tai ypač svarbu kuriant ES valstybių bendradarbiavimo modelius ar ieškant kanalų, per kuriuos įmanoma įtvirtinti mažosios valstybės įtaką visos Europos mastu. Taip pat tai labai aktualu Lietuvai, kurios užsienio politikos ambicijos didesnės nei kitų Baltijos valstybių, o artėjantis pusmečio pirmininkavimas ES taryboms verčia politikos formuotojus sukti galvas, kaip optimaliai išnaudoti pirmininkavimo laiką.

1. Imperijų atpažinimas

Imperijos ir imperializmo samprata nėra naujas reiškinys tarptautinių santykių istorijoje. Nors daugeliui imperijos samprata siejasi su Roma ir jos paveldu bei pretenzijomis ją atgaivinti (antrosios, trečiosios Romos pavidalu), imperijos pavyzdžių galima surasti kur kas

daugiau: imperijomis taip pat vadintinos Akado, Asirijos, Čingischano ir Čingizidų, Šventoji Romos, Osmanų bei Habsburgų politikos². Visoms išvardytoms ir daugeliui nepaminėtų imperijų būdingas siekis pasauliui (ar tam tikram regionui) pasiūlyti ir įdiegti savo sukurta ir teisėta laikomą tvarką, apimančią tiek materialųjį, tiek dvasinį pasaulį. Suvokiant imperinės misijos svarbumą, imperijos būdavo kuriamos pajungiant kitas tautas ir paverčiant jas periferijomis. Pastarosios dėl ekonominės, kultūrinės ar karinės ekspansijos neretai asimiliuodavosi su centru ir tapdavo neperskiriamos imperinės valstybės dalys. Galima teigti, kad metodų, kuriais buvo kuriamos imperijos, ir principų, kuriais buvo pagrįstas imperinis egzistavimas, yra ne vienas. Lyginant skirtingu laiku egzistavusias imperijas neabejotinai bus atrandama ne tik panašumų, bet ir lemtingų skirtumų. Todėl pačią imperiją galima laikyti evoliucionuojančiu, nuolat prie tarptautinės sistemos ypatumų prisitaikančiu dariniu.

Imperijų atsiradimo ir formavimosi priežastys yra aiškinamos gana įvairiai. Michaelis W. Doyle išryškina tris pagrindines imperijų atsiradimo priežastis: 1) metrocentrinę, kai imperijos formavimąsi skatina reiškiniai, vykstantys metropolija tampančios politikos viduje; 2) tarptautinių santykių sistemos ypatumai, kai imperijos susiformavimą nulemia pati tarptautinių santykių sistema, jos ypatumai ar pokyčiai; 3) pericentrinę, kai imperijos atsiradimo logika yra grįsta reiškiniais, vykstančiais už imperinio centro ribų. Trumpiau tariant, čia postūmį imperijai atsirasti duoda nestabilumas už metropolinės politikos ribų. Apskritai visos šios trys imperijos gimimą aiškinančios prieigos yra glaudžiai tarp savęs susijusios, todėl gali būti aptinkamos visos kartu vienoje imperinėje galybėje. Galima sakyti, kad net

² Terminas „politija“ pasirinktas atsižvelgiant į angliškoje politikos mokslų literatūroje vartojamą „polity“ terminą – pirmiausia dėl dviejų tarp savęs susijusių priežasčių: šis terminas bendresnis už „valstybės“ terminą ir leidžia išvengti valstybės kilmės klausimo. Šį pagrindimą išvedė Z. Norkus. Norkus Z., *Nepasiskelbusioji imperija: Lietuvos Didžioji Kunigaikštija lyginamosios istorinės imperijų sociologijos požiūriu*, Vilnius: Aidai, 2009.

skirtingas šių trijų priežasčių pasireiškimas „gimstant“ konkrečiai imperijai veda į (faktiškai) visoms imperijoms bendrą bruožą – imperinio centro teisę valdyti kitus politinius vienetus. Minėtas M. Doyle tai pabrėžia ir teigia, kad būtent toks susidaręs santykis (nesvarbu, teigiamai ar neigiamai pati periferija šį santykį vertina) ir lemia imperijos egzistavimą³.

Nors pristatomas santykis, atrodytų, yra ašis, ant kurios sukasi kiti imperijai būtini bruožai, kaip antai ekspansija, imperinė misija, visuomenių heterogeniškumas ir pan., imperijos atpažinimo redukavimas iki vieno reikalautino ir pakankamai plataus požymio kelia riziką prarasti imperijos sampratos „prasminį krūvį“⁴. Todėl, iš vienos pusės, siekiant imperijos sąvokos ribas išplėsti, būtina išlaikyti tradicinių imperijos teorijų ir konceptų testinumą, juos (tik) rekonstruojant, bet ne visiškai pakeičiant ontologinį imperijos pamatą. Į tai atsižvelgus prasminga trumpai pristatyti Z. Norkaus pateiktą imperijos „atpažinimo“ metodiką. Autorius, taikydamas L. Wittgensteino „šeimyninių panašumų“⁵ metodologiją, daro išvadą, kad žodžiai „imperija“ ir „imperializmas“ yra daugiareikšmiai, o tos reikšmės kai kuo artimos, panašios, nors šiais žodžiais vadinami reiškiniai ir neturi tiek ir tokių bendrų bruožų, kad visus juos būtų galima subordinuoti vienai gimininei imperijos ar imperializmo sąvokai, kurios viduje būtų galima išskirti daugiau ar mažiau imperializmo rūšių⁶.

³ Doyle M., *Empires*, Ithaca: Cornell University Press, 1986.

⁴ Pasakymą „prasminis krūvis“ vartoja K. Šerpetis, kalbėdamas apie būtinumą išlaikyti globalizacijos erozijos apimtas sąvokas. (Šerpetis K., „Imperija ir globalizacija naujoje pasaulio tvarkoje“, *Politikos mokslų almanachas*, VDU mokslo darbų rinkinys, 2009, Nr. 5, p. 13).

⁵ L. Wittgensteinas teigia, kad yra situacijų, kai neįmanoma nurodyti nė vieno požymio, kuris būtų bendras visiems tam tikros sąvokos atvejams. Filosofas tai pagrindžia naudodamas sąvokos „žaidimas“ pavyzdį. Lygindamas įvairius žaidimus (šachmatus, lošimą kortomis, žaidimus su kamuoliu ir pan.) jis pabrėžia, kad yra sudėtingas vienas kitą užklojančių ir susikryžiuojančių panašumų tinklas – panašumų, būdingų dideliems ir mažiems dalykams (Witgenšteinas L., *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mintis, 1995, p. 154–156).

⁶ Norkus, p. 88.

Taigi Z. Norkus, vadovaudamasis minėta L. Wittgensteino metodika, teigia, kad politiją imperija vadinti galime tada, jei ji yra: „(A) suvereni politija, (B) savo dydžiu ženkliai pranokstanti kitas to paties regiono ir epochos politijas ir turinti bet kuriuos tris požymius iš toliau pateikto sąrašo: (C) vykdo plačią teritorinę ekspansiją; (D) yra hegemonė tarppolitijinėje sistemoje arba siekia ja būti; (E) yra etniškai ar kultūriškai heterogeniška, turi politiškai dominuojančią etnokultūrinę mažumą; (F) jos teritorija dalijasi į dominuojančią metropoliją ir jai pajungtą periferiją.“⁷ Šiame sąrašė tik suverenumas ir solidus teritorijos dydis traktuojami kaip būtini imperiniai politijos požymiai. Toks jų išskyrimas suprantamas, nes kaip tik jie pirmiausia ir lemia kitų nurodytų požymių išryškėjimą. Taip pat pažymėtina, kad imperijai nebūtina turėti visus čia išvardytus tipus (be savaime suprantamų A ir B, reikia atitikti bent tris likusius tipus). Disjunktas (A&B&C&D&E&F), apimantis visus imperijos požymius, apibrėžia imperiją kaip idealų tipą. Autorius jį reprezentuoja kaip „klasikinę imperiją“, o „neoklasikinėmis“ vadina atvejus, kai dėl vieno ar kito požymio stokos yra nukrypstama nuo idealaus tipo⁸.

Šis Z. Norkaus žingsnis labai svarbus „išvaduojant“ imperijos sąvoką ir taip leidžiant ją taikyti kur kas platesniam politijų ratui. Savo darbe „Nepasiskelbusioji imperija“ autorius pagal šią metodiką „tikrina“ Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Kadangi aptariama logika pasižymi universalumu, t. y. galimybe pagal pateiktą principą patikrinti bet kurią kitą politiją, ją galima taikyti ir tikrinant gana kontroversiškai vertinamą bandymą Europos Sąjungai suteikti imperinę aiškinimo perspektyvą. Reikia pripažinti, kad toks žingsnis nėra naujas. ES kaip imperiją vaizdavo J. Zielonka, Z. Laïdi, J. Böröcz ir M. Kovacs⁹. Nors šių autorių originalūs darbai susilau-

⁷ Ibidem, p. 171.

⁸ Ibidem, p. 173.

⁹ Böröcz J., „Empire and Coloniality in the ‘Eastern Enlargement’ of the European Union“, Böröcz J., Kovacs M. (eds.), *Empire’s New Clothes: Unveiling EU Enlargement*, *Central Europe Review*, 2001, p. 18, <<http://www.rci.rutgers.edu/~eu/Em>

kė nemažo susidomėjimo ir populiarumo, akcentuotos mokslininkų idėjos išliko pakankamai „egzotiškos“, toliau plėtojamos tik nedidelės akademikų grupės. Vis dėlto, nepaisant nelabai optimistiškų šio požiūrio tendencijų, verta Europos Sąjungos politiką „įsprausti“ į Z. Norkaus sudarytus imperijos atpažinimo rėmus.

2. *ES imperinių bruožų ryškinimas*

Traktuoti ES kaip suverenią politiką (A) nėra labai įprasta. Pirmiausia dėl to, kad Europos Sąjunga nėra valstybė. Tačiau studamos į ES suverenios valstybės sutiko dalį savo suvereniteto perduoti viršnacionalinėms institucijoms. Tai pripažįsta ir apie tai kalba daugelis ES ekspertų. Todėl vieną esminių imperijos bruožų – suverenumą – galima paaiškinti teigiant, kad ES suverenitetas yra „suvestinis“, „sulipdytas“ iš (šiuo metu) 27 valstybių ES narių suvereniteto dalių. Toks ES suvereniteto konstravimo principas nereiškia, kad jis yra mažiau „suverenitetas“ nei atskiri nacionalinių valstybių suverenitetai. ES suverenitetas yra tiesiog kitokios kokybės, kitokio pobūdžio. Šią logiką kompromituoja tradicinis žiūros taškas. Pavyzdžiui, Thomas Hobbesas teigė, kad suverenitetas turi būti vienose rankose. Šia tradicine nuostata besivadovaujantys mokslininkai ir politikai iš tiesų turi visą teisę kalbėti apie tai, kad ES yra tiesiog ekonominis milžinas, kalbantis 27 balsais, o Henry Kissingeris, nežinodamas, kam skambinti, jei nori kalbėtis su ES, tikrai turi pagrindo tvirtinti, kad dėl to ES ir nėra savarankiška ar pajėgi kaip JAV.

Tačiau visa tai netenka prasmės, jei pripažinsime, kad suverenitetas gali būti išskaidytas. Alexanderis Wendtas pažymi tokią galimybę pabrėždamas, kad suverenitetas gali būti skaidomas pagal funkcijas

pire.pdf>, 2011 05 11; Zielonka J., *Europe as Empire – The Nature of the Enlarged European Union*, Oxford: Oxford University Press, 2007; Laidi Z., *The Normative Empire: The Unintended Consequences of European Power*, Garnet Policy Brief, 6 February 2008, <http://www.garnet-eu.org/fileadmin/documents/policy_briefs/Garnet_Policy_Brief_No6.pdf>, 2011 05 11.

(į įstatymų leidžiamąjį, vykdomąjį ir teismų), pagal lygius (į municipalinį, apskričių, nacionalinį ir tarptautinį), pagal sritis (į ekonominį, karinį, socialinį)¹⁰. Vadovaujantis šia logika suvereniteto „skaidymą“ ar paprasčiausiai jo „eroziją“ galima aptikti globalizacijos vyksme, kur transnacionaliniai veikėjai, daugiašaliai ir dvišaliai valstybių įsipareigojimai, kariniai ir ekonominiai blokai centralizuotą valstybės valdžią daro vis mažiau nepriklausomą, taigi ir turinčią nebe vientisą, nedalomą bei nepriklausomą suverenitetą. Tačiau tai nereiškia, kad suverenitetas visiškai išnyks ir toliau einant šia kryptimi. Keičiantis struktūroms, pats valdžios principas lieka tas pats. Tam tikra prasme vyksta tik suvereniteto „migracija“ iš šiuo atveju nacionalinių valstybių į tam tikras „agentūras“, kurios, sujungusios deleguotas valstybių suvereniteto dalis, turi geresnes galimybes konkuruoti globalizacijos keičiamame pasaulyje. Būtent tarptautiniuose santykiuose atgimstanti imperiologinė paradigma apie tai ir kalba. Randantis supergalybėms (JAV, ES, Kinija, Rusija) mažosios ar silpnos valstybės yra tiesiog nebeįsijungiančios savarankiškai užsitikrinti visokeriopą saugumą. Todėl patikėti ekonominį, karinį ar politinį klausimą kuriai nors globalių jėgų yra (bus) neišvengiama. Tokia būtino interesų derinimo, interesų ir sprendimų laisvės perdavimo logika suponuoja, kad toliau klostysis struktūros, kurių dalys veiks kaip vienos komandos dalyviai, pripažįstantys ir paklūstantys esamai bendrai, nors ne visada vizualiai, valdžiai. Toks politinių vienetų sutarimas dėl „valdžios visiems“ A. Wendtui yra pakankamas, kad būtų galima kalbėti apie suvereniteto tam tikroje sukurtoje struktūroje egzistavimą.

Išorinį Europos Sąjungos suverenitetą esant rodo teisinė bazė. ES turi formalią galią sudaryti sutartis su trečiosiomis šalimis. 1971 metais Europos Teisingumo Teismas (ETT) įgyvendino principą, kad, sudarant susitarimus su trečiosiomis šalimis, ES yra nepriklausoma nuo esamų arba būsimų teisės aktų tarp atskirų valstybių narių ir konkrečių trečiųjų šalių. Tame pačiame sprendime Teismas tvirtino, kad

¹⁰ Wendt A., *Tarptautinės politikos socialinė teorija*, Vilnius: Eugrimas, 2005, p. 221.

ES jurisdikcija tarptautinėje arenoje apima visas ES kompetencijos sritis. Kitais žodžiais, ETT vienu sykiu suteikė ES naujų susitarimų sudarymo galių ir atėmė iš valstybių narių nepriklausomas galias, susijusias su ES kompetencijomis¹¹.

ES suverenitetas aiškesnis tampa po Lisabonos sutarties pasirašymo. Čia Europos Sąjungai suteikiamas vieno juridinio asmens statusas, kuri turėdama ES gali sudaryti tarptautinius susitarimus ir jungtis prie tarptautinių organizacijų. Naujoji sutartis sutvirtino ES vientisumą ir sudarė prielaidas toliau formuoti ES svarbias bendras sritis, kaip antai gynyba, saugumas ir energetika. Galima sakyti, kad Reformų sutartis ir jos numatytos naujos institucijos (Europos Vadovų Tarybos pirmininkas, Vyriausiasis užsienio reikalų ir saugumo politikos įgaliotinis) tam tikra dalimi priartino ES prie supanašėjimo su valstybe. Taigi į visa tai atsižvelgus galima teigti, kad „suvereniteto kriterijų“ Europos Sąjunga atitinka.

Kitas būtinas imperijai akcentas (B) – dydis, pranokstantis to paties regiono ir epochos dalyvius, – kalbant apie Europos Sąjungą yra nenuginčijamas. Po 2004–2007 metų plėtros Europos Sąjunga apima 27 šalis. Taip pat ES yra viena iš įtakingiausių globalių jėgų, pati didžiausia pagalbos vystymui teikėja. ES 490 milijonų vartotojų rinka generuoja didelius užsienio prekybos srautus ir traukia didžiules investicijas, o jos bendrasis vidaus produktas yra didžiausias pasaulyje, lenkiantis JAV ar Kiniją¹². Taip pat bendra Europos valiuta – euras – yra antroji po JAV dolerio pasaulio rezervinė valiuta ir leidžia jai užimti ypatingą poziciją santykiuose su kitais tarptautinių santykių dalyviais. Maža to, tarp potencialių kandidačių yra tokios šalys kaip Turkija, Kroatija, Makedonija ir Islandija, o jei dar priskirtume ES interesų zonai priklausančias Europos kaimynystės šalis (EKP), šis imperijai svarbus kriterijus taptų nekvestionuojamas.

¹¹ Hix S., *Europos Sąjungos politinė sistema*, Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 159.

¹² 2009 metų BVP duomenys. „Central Intelligence Agency“, <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2001rank.html?countryName=China&countryCode=ch®ionCode=eas&rank=3#ch>>, 2011 05 18

Teritorinė ekspansija (C) ir hegemonizmo siekis (D) Europos politikoje yra susiję. Teritorinė ekspansija reiškiasi ES plėtra ir EKP. Vien 2004–2007 metais Sąjunga padidėjo beveik dvigubai ir neatrodo, kad ateityje šis procesas sustotų. Žinoma, ES ekspansija nesireiškia vien teritoriškai. Esminis veiksnys čia yra ES taisyklių, normų, standartų ir vertybių eksportavimas. Galima teigti, kad ES ekspansionizmas ir imperializmas (kartu ir hegemonizmo siekis) sutelpa į europeizacijos terminą, kuris reiškia europinio valdymo metodų sklaidą. Nors europeizacija akademinėje literatūroje turi ne vieną apibrėžimą, pavyzdžiui, Claudia Major europeizaciją apibūdina kaip abipusį procesą, kai dėl išsibėgėjusios ES integracijos keičiasi tiek nacionalinės valstybės vidaus politika, tiek (dėl valstybės atsako į integraciją) ES institucijos¹³, čia esmiu momentu tampa galimybė europeizaciją traktuoti kaip tipinį imperijos pasireiškimą – imperializmą, kuris, anot M. Doyle'io, yra imperijos kūrimo ir išlaikymo procesas¹⁴.

Taigi ES, suvokdama savo galią skleisti gyvenimo normas, paremtas demokratija, teisine valstybe, rinkos ekonomika, daugiašališkumu ir korporatyvizmu, dažnai net vaizduojasi kaip alternatyva JAV siūlomai pasaulio vizijai¹⁵, grįstai kitokiomis idėjomis¹⁶. Tai labai

¹³ Major C., „Europeanisation and Foreign and Security Policy – Undermining or Rescuing the Nation State?“, *Politics* 25 (3), 2005.

¹⁴ Doyle, p. 45.

¹⁵ Zielonka J., „Europe as a Global Actor: Empire by Example?“, *International Affairs*, 84 (3), 2008, p. 480.

¹⁶ Vienas esminių JAV ir ES skiriančių bruožų yra Vašingtono vienašališkumas. JAV vienašališkumą ir polinkį naudoti karinę galią siekiant įgyvendinti nacionalinius tikslus įtikinamai apibrėžia 2003 m. kovo 19 d. invazija į Iraką. Šiame epizode JAV, negavusios JT Saugumo Tarybos pritarimo karinei operacijai, susilaukė didžiulės senųjų ES valstybių kritikos, o kartu akademikų publikacijų, akcentuojančių JAV ir ES pasaulėžiūros ir pasaulėkūros skirtumus. Vienas žymiausių bandymų atskirti JAV ir ES „pasaulius“ yra išdėstyta R. Kagano knygoje „Apie Rojų ir galią“. Autorius teigia, kad ES yra pasirinkusi postmodernų gyvenimo pobūdį, grįstą ne galia, o galios įveika ir derybomis, o Amerika atstovauja kietajai galiai ir ja kliaujasi. R. Kagano pasirinkta Marso (JAV) ir Veneros (ES) alegorija vaizdžiai apibūdina skirtingas galybių (imperijų) ideologijas. (Kaganas R., *Apie Rojų ir galią: Amerika ir Europa naujoje pasaulio tvarkoje*, Vilnius: Eugrimas, 2004.) Reflektuodamas JAV ir ES demokratijos

svarbu mažiausiai keliais atžvilgiais: pirma – Michaelio Emersono ir Gerganos Noutchevos manymu, alternatyvos JAV vaizdavimas leidžia ES atsiriboti nuo analogiškos, bet susikompromitavusios JAV demokratinimo politikos Pietų Amerikoje ar Islamo pasaulio šalyse¹⁷. Antra – tai proga išryškinti ES imperijos politikos patrauklumą ir išskirtinumą. Visa tai galima traktuoti kaip paskatą įgyvendinti „Paneuropos“ idėją regione, įtvirtinti savo įtaką ir išstumti iš jo JAV ir Rusiją.

Todėl traktuojant ES kaip imperiją neatsiejama jos dalimi tampa ir EKP šalys, kuriose europeizacija reiškiasi ypač aktyviai. Tokią ES ekspansiją lemia jos užsibrėžimas tapti regiono hegemonu, savo nuožiūra tvarkančia gretimų valstybių režimus. Puikiausias to pavyzdys – Europos saugumo strategija (ESS) „Saugesnė Europa geresniame pasaulyje“. Vienas pagrindinių strategijos uždavinių yra „<...> sukurti žiedą, sudarytą iš gerai valdomų šalių Europos Sąjungos rytuose ir prie Viduržemio jūros regiono, su kuriomis mes galime palaikyti glaudžius bendradarbiavimo ryšius“¹⁸. Toks siekis dominuoti aptinkamas ne tik ESS, bet ir išryškėja ES politikų pasisakymuose, įvairiose deklaracijose ar akademikų darbuose¹⁹.

savitumus P. Mannent taip pat pateikia ES ir JAV politikų skirtumus. Kaip svertą naudodamas abiejų požiūrį į mirties bausmę, autorius teigia, kad, nepanaikinusios mirties bausmės, JAV vis dar nėra išėjusios iš Hobbeso aprašyto natūralaus būvio. O Europa (ES), kurioje mirties bausmė panaikinta, iš šio būvio yra išsivadavusi. P. Mannent dėstomose mintyse akivaizdžiai linkstama prie JAV ir ES atskyrimo demokratijos įgyvendinimo ir politikos valdysenos atžvilgiu. (Mannent P., *Demokratija be tautų: apie savivaldos pabaigą Europoje*, Vilnius: Versus aureus, 2008.)

¹⁷ Emerson M., Noutcheva G., *Europeanisation as a Gravity Model of Democratisation*, CEPS Working Document No 214, November 2004, p. 1.

¹⁸ „Europos saugumo strategija – Saugesnė Europa geresniame pasaulyje“, <<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSHILT.pdf>>, 2011 03 02.

¹⁹ Šiam teiginiui pagrįsti reikšmingas tampa vienas įtakingiausių imperinio diskurso studijų autorių E. Saidas. Autorius, tyręs Vakarų dominavimo Rytuose (Oriente) apraiškas, teigia, kad orientalizmas (specifinis Vakarų būdas dominuoti Oriente) yra išreikštas moksliniuose, ekonominiuose, literatūriniuose ir pan. tekstuose, kuriuose akivaizdžiai matomas siekis kontroliuoti „kitokį“ (atsilikusį, barbarišką), alternatyvų ir nepažįstamą pasaulį, manipuluoti juo ar net jį inkorporuoti. (Plačiau žiūrėti: Said E., *Orientalizmas*, Vilnius: Apostrofa, 2006.) Šiuo atveju apžvelgus literatūrą,

Sajungos etninis ir kultūrinis heterogeniškumas (E) abejonių taip pat nekelia: ES šiuo metu yra 27 šalys narės, turinčios 23 oficialias kalbas. Kultūrinis įvairumas taip pat didelis. ES koegzistuoja katalikai, protestantai, stačiatikiai, musulmonai ir kt. Visa tai įgauna dar didesnį mastą, jei skaičiuosime ES imperijos įtakoje esančias šalis: Ukrainą, Turkiją, Gruziją, Magribo šalis ir pan. Tačiau šioje vietoje negalima išskirti jokios dominuojančios etnokultūrinės mažumos. Tokią situaciją lemia ES imperijos specifika ir joje aptinkamas netradicinis suverenumo ir imperijos centro pasireiškimas.

Galiausiai į teritorijos dalijimąsi į dominuojančią metropoliją ir jai pajungtą periferiją (F) galime žvelgti keliais požiūriais. Taip pirmiausia yra dėl įvairiai pasireiškiančio centro. Pirma, ES centras – tai taisyklių, normų visuma, kurioms turi paklusti visos be išimties valstybės narės. Toliau šis pagrindinis ES imperijos centras straipsnyje vadinamas imperijos „branduoliu“²⁰. Tai pagrindinė ES imperijos centro išraiška, kuri subordinuoja visas kitas imperijos centriškumo apraiškas. Antra, ES vystantis kaip susiklojančių ratų – koalicijų dariniiui (pagal diferencijuotos integracijos modelį) išsiskirs skirtingomis kryptimis veikiančios grupelės. Tai gali lemti kelių centrų Europos Sąjungoje susiformavimą. Jau dabar panašiu principu veikia euro zona, Šengeno erdvė, kuriami didžiųjų ES valstybių bendros gynybos planai ar toliau plėtojama Europos kosmoso agentūra (*European Space Agency*) ir pan. Tokių ES centrų tolesnis radimasis ir gilesnis plėtojimasis yra gana tikėtinas, nes ES institucinė sąranga sudaro tam galimybes. Šie diferencijuotos integracijos modeliai yra reglamentuoti Amsterdamo sutartimi kaip glaudesnis valstybių bendradarbiavimas (angl. *closer cooperation*), Nicos sutartimi – kaip „tvirtesnis

skirtą EKP valstybėms, matoma panaši tendencija, apie kurią kalbėjo E. Saidas. Šiuolaikinių akademikų „nusiteikimas“ atrasti būdus, kuriais būtų galima europeizuoti neišsivysčiusius EKP kraštus, sukuria panašią (E. Saido aprašytą) situaciją, kai viešojoje erdvėje sukurtas kontekstas įteisina ryžtą pagal save pertvarkyti gretimas šalis.

²⁰ Vartojant terminą „imperijos branduolys“, nereikia tiesioginės sąsajos su tuo, kas vadinama ES branduolio valstybėmis (Prancūzija, Vokietija). Čia šis terminas yra atsietas nuo pastarosios reikšmės, nors netiesioginį sąryšį galima pastebėti. Pavyzdžiui, ES branduolio valstybės bus arčiausiai ES imperijos branduolio vertybinio atžvilgiu.

bendradarbiavimas“ (angl. *enhanced cooperation*). Galiausiai Lisabonos sutartimi diferencijuotos integracijos galimybė Europos Sąjungoje tampa dar aiškiau reglamentuota. Trečia, ES gali dominuoti valstybių kandidačių ar valstybių, išipareigojusių perimti dalį ar visą ES *acquis communautaire*, atžvilgiu. Tai ES imperijos branduolio santykis su išorine, ES (vis dar *de jure*) nepriklausančia periferija. Šiame tipe galima aptikti atskiras ES valstybes ar valstybių grupes, užimančias centro pozicijas dėl šalių, siekiančių ES narystės (ar tam tikrų bendradarbiavimo su ES saitų). Tai iš esmės reiškia valstybės narės (centro) tarpininkavimą tarp imperijos branduolio ir išorinės periferijos. Tinkamas to pavyzdys – Lietuvos regioninės lyderystės siekis. Apie tai kalbama kitoje straipsnio dalyje.

Artimas klasikiniam ar neoklasiškiniam imperijos centro ir jo periferijos santykio pasireiškimas fiksuojamas išorėje. Šalys kandidatės priima ES žaidimo taisykles ir, kad taptų ES narėmis, yra pasiryžusios iš pagrindų pakeisti savo ekonominę ir politinę sistemą. Tačiau tokios periferijos laikinos, nes pasiekusios narystę šalys tokio statuso netenka. Šiek tiek kitaip yra žvelgiant į EKP šalis. Šių valstybių grupėje yra šalių, kurių narystė faktiškai neišivaizduojama (pirmiausia tai Europos žemynui nepriklausančios šalys, kaip antai Magribo valstybės, ir pan.). Taip pat galime išskirti tokias, kurių narystė ateityje įmanoma, tačiau greitai neįgyvendinama dėl didelių šalyje esančių problemų ar priklausymo kitų galios centrų kontrolei (tokios šalys – tai Ukraina, Gruzija, Moldova ir pan.). Pastarųjų valstybių priklausomybės lygis nuo ES imperijos yra mažesnis nei šalių kandidačių, tačiau periferijos ir centro santykis vis dar gana ryškus. Tai atspindi ES orientalistinis požiūris (E. Saido pateikta prasme) į jas (EKP šalis). J. Zielonka pažymi, kad Europa suvokia, jog jos *acquis* yra aukštesnio, o valdysenos būdas daug pažangesnio už gretimų kraštų lygio. Todėl tai suteikia jai teisę „permesti“ visa tai labiau atsilikusiems kaimynams, kurie iš dalies šią situaciją pripažįsta²¹.

²¹ Zielonka, 2008, p. 478.

Taigi, apžvelgus ir pritaikius visus Z. Norkaus išskirtus imperinius komponentus Europos Sąjungai, reikėtų teigti, kad jos imperinis traktavimas nėra pagrįstas. Turėdama netradicinį suvereniteto pasireiškimą (A), kelių lygmenų centro ir periferijos santykį (F) ir neturėdama dominuojančios etnokultūrinės mažumos (E), Europos Sąjunga „per daug nukrypsta“ nuo klasikinio ar net neoklasikinio imperijos tipo.

Tačiau ar šis „nukrypimas“ yra pakankamas, kad būtų prarastas prasminis imperijos sampratos krūvis? Atsižvelgiant į neatitikimus, kurie iš esmės yra centro ir periferijos lokalizacijos, suvereniteto apibrėžtumo ir dominuojančios mažumos „subjektiškumo“²² klausimas, galima daryti išvadą, kad šiuo atveju išryškėja komponentų formos, bet ne turinio neatitikimai. Tad prasminis imperijos sampratos krūvis išlieka. ES imperija tiesiog disponuoja kitokia galia, taiko tradicinėms imperijoms nebūdingus valdymo metodus ir taip (žvelgiant iš tradicinio žiūros taško) iškreipia (bet ne eliminuoja) minėtus imperinius komponentus. Visa tai turint omenyje Europos Sąjungos negalima traktuoti kaip klasikinės ar neoklasikinės imperijos, bet ne kaip kitokio pobūdžio imperijos apskritai.

Taigi Z. Norkaus imperijos gryninimo modelis šioje vietoje yra labai vertingas, net jei „nepasiteisina“ taikant Europos Sąjungai. Autoriaus išryškinti bruožai vertingi siekiant išlaikyti prasminį imperijos sampratos krūvį ir taip pagrįstai atsisipirti į dar platesnį imperijos sampratos taikymo lauką. Šioje vietoje prasminga pasitelkti N. Statkaus ir R. Lopatos pristatytą „postmodernios imperijos“ terminą. Šie mokslininkai savo darbe „Imperijos, pasaulio tvarka ir mažosios valstybės“ teigia, kad globalizacijos teorijos pateikia radikaliai revizuotą postmodernią imperijos sampratą, kurioje „centro“,

²² Dominuojanti ES imperijoje mažuma yra atsieta nuo konkrečios etninės grupės, tačiau vadovaujantis toliau straipsnyje pateikta logika orientuojantis į „branduolį“, kaip pagrindinį ES imperijos centrą, dominuojančia mažuma galima įvardyti Europos Komisijos biurokratiją bei visą ES biurokratiją ir politikus apskritai, kurie yra ir ateityje bus (pavyzdžiui, įsteigus euro zonos finansų ministeriją) atsakingi už ES viršnacionalinių institucijų valdymą.

kaip politinio subjekto, nėra, o jo vietą užima vertybių, taisyklių ir normų rinkinys bei jas prižiūrinčių institucijų tinklas – „imperinis centras“²³. Toliau plėtodami postmodernios imperijos sampratą minėti autoriai esminiais tokio pobūdžio imperijos momentais laiko decentralizaciją, aiškių sienų nebuvimą, pliuralizmą. Europos Sąjunga šioje vietoje tampa postmodernios imperijos prototipu (tos pačios pozicijos laikosi ir straipsnio autorius). Nors mokslininkai ES priskiria ir neoklasikinės imperijos bruožų, ateities perspektyvą brėžia palankesnę postmoderniam imperijos modeliui.

Įdomu, kad pristatydami postmodernios imperijos konceptą autoriai suabejoja šios sampratos akademinio savarankiškumu ir yra linkę teigti, jog tokia samprata yra „užmaskuotas neoklasikinės imperijos sampratos variantas“²⁴. Galima spėti, kad tokia išvada padaryta dėl to, jog pagrindiniai postmodernios imperijos atpažinimo kriterijai, kaip antai decentralizacija, sienų ir pavaldumo neaiškumas, valstybių preferencijų pliuralizmas, statomi lygia greta su valdymo režimo centru, bet ne subordinuojami jam. Postmodernios imperijos „centras“, nors ir pripažinus jo „besubjektiškumą“, lieka plačiau nedetalizuotas. Į visa tai atsižvelgus ir įvertinus N. Statkaus bei R. Lopatos indėlį, išskiriant postmodernios imperijos terminą, toliau aptariamas postmodernios ES imperijos „pagrindinis“ centas, kuris pristatomas kaip ES postmodernios imperijos „branduolys“. Straipsnyje laikomasi pozicijos, kad pristatomas „branduolys“ ir yra tai, kas ES daro postmodernia imperija. Šis momentas ypač svarbus toliau ryškinant mažųjų valstybių vietą ES politijoje.

Struktūriškai postmoderni ES imperija, jos centro (centrų) ir periferijos (periferijų) struktūra bei imperizacijos tendencija pateikta paveiksle „ES imperizacijos modelis“. Ties aukščiausia galios²⁵

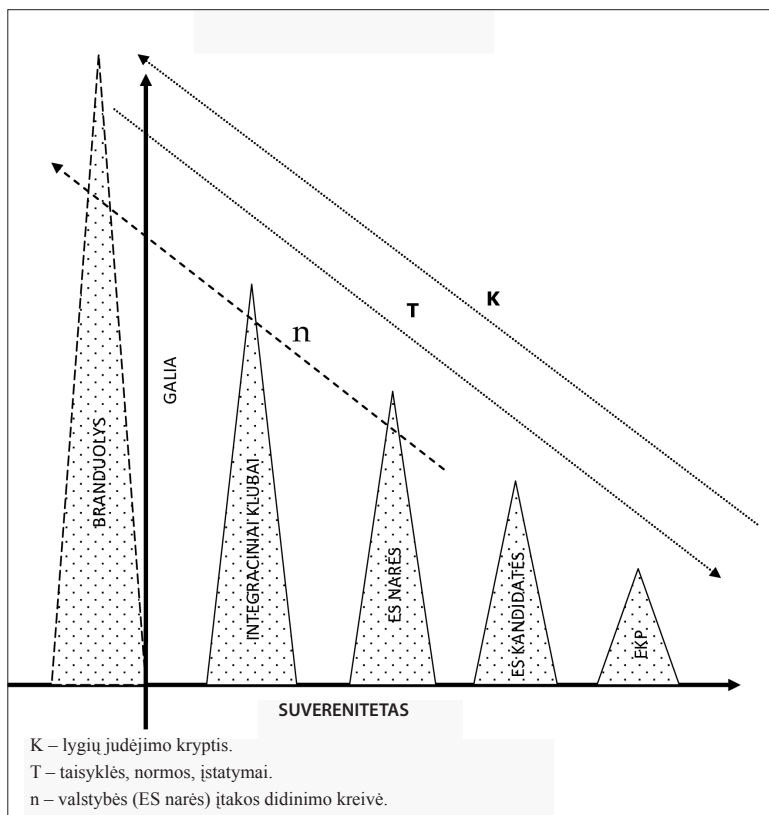
²³ Lopata, Statkus, p. 40.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Verta sukonkretinti „galios“ sąvokos reikšmę. Čia „galia“ suprantama nesivadovaujant daugelio realistų įsivaizdavimu, kad pagrindinis galios šaltinis yra karinė galia, o pati valdžia kyla iš brutalaus jėgos. Toliau straipsnyje kalbama apie pakitusią tarptau-

žyma atsiduria „branduolys“. Tai pagrindinis ES imperijos centras. „Branduolys“ nėra vizualus (Europos Komisija, Europos Teisingumo Teismas yra tik dalis branduolio). Tai labiau valdžios strategija, vertybių, normų, tekstų, taisyklių, kurioms paklūsta visi kiti lygiai, visuma. Suvereniteto (tradiciciškai suprantamo) tiesei branduolio lygmuo nepriklauso, nes jis ir yra valstybių suvereniteto nykimo priežastis, agentūra, kuri skaido ir „surenka“ suverenitetą. Antrajame lygmenyje paavaizduoti ES valstybių integraciniai klubai, imperiniai centrai. Jie dėl giliausios integracijos yra arčiausiai „branduolio“, todėl turi mažiausiai suvereniteto ir didžiausią galią: kontrolės ir įtakos kitiems lygmenims galimybę. Trečiajame lygmenyje – ES narės. Dėl vienkiių ar kitokių priežasčių vengdamos gilesnės integracijos jos išsaugo didesnę suvereniteto dalį, tačiau dėl to lieka ties žemesne galios ašies žyma, o tai lemia mažesnes galimybes prisidėti prie svarbiausių ES sprendimų priėmimo. Ketvirtas (ES kandidatės) ir penktas (Europos

tiniių santykių aplinką, kuri sureiškmina nebe kietąją galią ar santykinę (fizine prasme) vienų valstybių pranašumą prieš kitas, bet institucinę, teisinę, norminię ir idėjinę aspektą. Todėl ji tai atsižvelgiant „galia“ reiškia įtaką kitiems ne per „kietąją“, bet per institucinę, vertybinę, teisinę, idėjinę principą. Galiai įgyti pirmiausia būtinai saugumas. Apskritai, saugumo užsitikrinimas ir yra galia bei pamatas didesnei galiai įgyti. ES imperijos modelyje tokia galia įgyjama santykiaujant su branduoliu ir per jį (kaip savotišką antstatą) su kitomis imperijai priklausančiomis valstybėmis. Santykiavimas reiškia įsitinklinimą į imperijos struktūras, glaudžius tarpvalstybinius santykius, kurie yra griežtai grįsti branduolio logika. Taigi minimas įsitinklinimas ir integracija sukuria tarpusavio priklausomybę, kuri, panaikindama vidinių nesutarimų (kietosios galios išraiška) galimybę, konsoliduoja bendrą valstybių potenciją, nukreiptą gintis ar konkuruoti su išorinėmis jėgomis. Kuo gilesnę integraciją ir įsitinklinimą yra pasiekusi valstybė, tuo ji yra reikalingesnė sistemai ir kitoms jai priklausančioms valstybėms, tad tuo labiau ginama (nes veikia kaip sistemos narė, o ne stebėtoja). Tik užsitikrinus saugumą įmanomas galios įtvirtinimas, plečiant savo įtaką per tuos pačius kanalus (integracija, įsitinklinimas). Įsiliejimas į sistemos politines, ekonomines, mokslines struktūras (pvz., euro zona, Šengeno erdvė ir pan.) valstybei leidžia dalyvauti priimant jai ir kitoms šalims (net *de jure* nepriklausančioms sistemai) svarbius sprendimus. Tai iš esmės ir reiškia valstybės įtaką – galimybę dalyvauti ir kurti, o ne stebėti ir priimti tai, kas sukurta kitų. Žodžiu, valstybės galia ES imperijoje priklauso nuo integracijos lygio – kitais žodžiais tai reikštų branduolio taisyklių įsisavinimo lygį. Taigi vertikali ašis, reiškianti galią, ir pirmasis lygmuo, reiškiantis branduolį, yra tarpusavyje susiję. Trumpiau tariant, imperijos branduolys ir yra galia arba tai, iš ko ji kyla.

1 pav. ES imperizacijos modelis

kaimynystės politikos šalys) lygmuo vaizduoja išorinę ES periferiją. Šie lygmenys atitinkamai turi didžiausią suvereniteto dalį, tačiau dėl to faktiškai neturi jokių sprendimo galimybių ir garantijų, kurias turi ES narės. Šioje vietoje tik ES kandidatės dėl ES „primestų“ reikalavimų įgyvendinimo (suvereniteto atsisakymo) tam tikroje laiko perspektyvoje gali tikėtis ištraukti į sprendimų priėmimo procesą. Dvi kreivės, esančios virš aptartų lygmenų, vaizduoja ES imperizaciją. Apatinė kreivė rodo viso to, ką generuoja „branduolys“, nuleidimą iki pačių žemiausių lygmenų. Viršutinė kreivė vaizduoja bendrą

judėjimo tendenciją, t. y. lygių artėjimą „branduolio“ link, taip vis labiau mažinant savo turimą suverenitetą. Iš esmės tai reiškia sferų judėjimą link „branduolio“ siuzereninės (*de jure*) imperinės valdžios visiems pavaizduotiems lygiams įtvirtinimo.

Ši sistema paneigia tradiciškai suvokiamo suvereniteto, kaip gailos šaltinio, sampratą. Atvirkščiai, kuo mažesnė valstybės suvereniteto dalis, tuo didesnė galia. Šis modelis taikytinas tik postmoderniai Europos Sąjungos imperijai.

3. „Diskursyvi“ ES imperija

Pierre Mannent, dėstydamas mintis apie Europos demokratijos ir Europos apskritai ypatumus, teigia, kad „agentūra“ (šitai autorius įvardija europiečių sukurtą darinį, „skleidžiantį“ demokratiją, kuri galima laikyti ir ES atitikmeniu) yra atsiradusi abipus Reino (tai aliuzija į ES institucines užuomazgas 6-ajame dešimtmetyje), bet vėliau ji „atsiskyrė nuo bet kokios teritorijos ar tautos ir stengiasi vis labiau išplėsti gryniosios demokratijos valdas“²⁶. Tokia P. Mannent mintis iškart nuteikia minimą agentūrą suvokti kaip kažką antgamiško, nevizualaus, neįprasto. Pats „agentūros“ gimimas neatrodo neįprastas. Demokratiją skleidžianti agentūra gimė „išnešiota“ ten, kur demokratiniai principai turi galias šaknis – Europos širdyje, abipus Reino. Tačiau atsiskyrimas nuo teritorijos ir tautų, pereinant į nematerialią, sunkiai apčiuopiamą ir įvardijamą, bet kartu veiklią demokratijos plėtros požiūriu būseną, nuteikia mistifikuoti pačią „agentūrą“. Kaip gali skleisti ir primesti savo požiūrį bei taisykles tas, kuris iš esmės yra nematomas? Jei šią „agentūrą“ laikysime ES atitikmeniu (o šiame straipsnyje tai ir yra daroma), ar dar galima kalbėti apie ES kaip imperiją?

Atsakyti į šiuos klausimus padeda realistai, teigiantys, kad bet kuri sistema gali būti laikoma subjektu, jei įmanoma numatyti jos

²⁶ Mannent, p. 11.

veiksmus²⁷, žodžiu, net nematomus objektus galima laikyti egzistuojančiais, jei jaučiame tam tikrą jų sukeltą poveikį. Nors toks požiūris visiškai neapsaugo nuo galimo nematomam objektui priskirtų bruožų ar tendencijų klaidingumo, sukurtos tam tikros teorijos gebėjimas sėkmingai spręsti iškilusias problemas šiek tiek neutralizuoja galimos klaidos grėsmę. Ši aptariama klaidos galimybė neturėtų būti vertinama kaip kažkas, kas turėtų lemti kuriamos paradigmos „visavertiškumą“. Juk net gamtos moksluose yra aptinkama panaši tendencija. Pavyzdžiui, Higo bozono (H0) (dar vadinamo „dieviškąja dalele“) numanomas egzistavimas, kurio eksperimentais vis dar nepavyko atrasti, bet, pasitelkus menamą jo buvimą, yra paaiškinama elementariųjų dalelių masės prigimtis. Tad šiuo atveju galimybė kalbėti apie ES imperiją, kurios centras (o tai iš esmės reiškia, kad ir pati imperija) yra nematomas, slepiamas, bet jaučiamas, numanomas ir, svarbiausia, pajėgus paaiškinti kitus, nebūtinai nevizualius reiškinius, reikėtų vertinti rimtai.

Panašias dvejones linkusi išsklaidyti ir M. Foucault mąstymo tradicija. Suvokus, kad ES imperijai, kaip ir kitoms imperijoms, svarbiausia yra galia formuoti, pajungti ir galiausia valdyti, galima suabejoti valdžios kaip konkretaus subjekto reikalingumu. Tą savo darbe „Disciplinuoti ir bausti“ daro M. Foucault, klausdamas, kaip veikia valdžia ir kokios valdžios veikimo pasekmės, o ne kas yra valdžia ir iš kur ji kilo. M. Foucault detalizuoja, kad „valdžią laikysime ne nuosavybe, o tam tikra strategija, manysime, jog ji dominuodama ne „nusavina“, o pertvarko, manevruoja, numato taktiką, veikimo metodus, funkcionavimo principus“²⁸. Taigi valdžią M. Foucault įprasmina ne kaip tam tikrą instituciją, bet kaip „strateginę situaciją“, kaip „jėgos santykių visumą“, kaip tuo pat metu intencionalią, tačiau besubjektę.

²⁷ Dennett D., *The Intentional Stance*, Cambridge, MA: MIT Press, 1987, p. 15.

²⁸ Foucault M., *Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 36.

Valdžiai kaip „strateginei situacijai“ pagrįsti pravartu paminėti A. Negri ir M. Hardt conceptualų darbą „Empire“. Nors šių autorių pristatoma imperija yra „viena“, globali ir visa aprėpianti, ES postmoderniai imperijai, kuri yra tik viena iš kelių šiuolaikinio pasaulio galios subjektų, artimas valdžios (taip pat nekonkrečios, bet jaučiamos) atsiradimas ir pasireiškimas. A. Negri ir M. Hardt teigia, kad visi konfliktai ir visos krizės bei nesutarimai spartina integracijos procesą, lemiantį stipresnės, viską apimančios valdžios formavimąsi. Imperijos kūrimas remiasi konsensusu, kuriuo paremta jos pačios galia, ir iškyla ne ant galios pamatų, bet vizualizuojasi kaip galimybė parodyti, kad galia pasitarnauja teisingumui²⁹. Tokią pačią tendenciją atrasime ir Europos Sąjungos formavimosi istorijoje. Visos krizės, pradedant didžiausia – XX amžiaus pasauliniais karais – lėmė naujų bendradarbiavimo būdų, paremtų konsensusu, paieškos būtinybę. Ilgalaikei taikai užtikrinti pasitarnavo ekonominį motyvą turinti Europos anglių ir plieno bendrija. Ji tapo atsparos tašku, nuo kurio prasidėjo politinis ir ekonominis Europos valstybių vienijimasis. Gilindamiesi į ES integraciją, vykusią nuo Europos anglių ir plieno bendrijos įsisteigimo iki dabar, aptinkame daugybę didesnių ar mažesnių vidinių krizių, kurios iš esmės ir formavo ES veidą ir brėžė tolesnės integracijos raidos logiką³⁰.

Tokiu būdu tiek globalioje A. Negri ir M. Hardt, tiek apibrėžtoje ES postmodernios imperijos formavimosi logikoje pastebime, kaip imperinis režimas įveikia nacionalinę teisę, įpareigodamas kiekvieno žmogaus ir piliečio moralę atitikti imperijos struktūrą. Imperija verčia kitus suabejoti savomis teisingumo idėjomis, įpročiais bei viltimis ir užkerta kelius patiems savarankiškai susikurti vertybes. Tai iš esmės reiškia, kad tokio pobūdžio imperija, kalbant minėtų

²⁹ Hardt M., Negri A., *Empire*, London, MA: Harvard university press, 2000, p. xii-xiii.

³⁰ Čia galima paminėti sunkiai išnarpliojamą euro zonos krizės klausimą ir svarstymus, sprendžiant šią problemą, įkurti bendrą euro zonai finansų ministeriją. Taip ES institucijų įtakon patektų dar viena nacionalinės valstybės prerogatyva, o kartu ir laisvė savarankiškai planuoti šalies ekonominę politiką.

autorių terminais, tampa „autopoetiška“ – kurianti pati save. Vienas ryškesnių to pavyzdžių Europos Sąjungoje yra Konstitucijos krizė ir jos sprendimas. 2005 metais po Prancūzijos ir Olandijos ištartų „Ne“ Konstitucijos projektui galutinis rezultatas, priimant faktiškai tapačią Konstitucijai Lisabonos sutartį, tapo precedentu, leidžiančiu teigti, kad ES tolesnės integracijos raida mažai priklauso nuo europiečių norų.

A. Negri ir M. Hardt pabrėžia, kad globalios imperijos tvarkai ir jos imperizacijos logikai pasipriešinti gali kitos „kūrybinės jėgos“, siūlančios alternatyvią politinę globalių srovių ir mainų organizaciją³¹. Europos Sąjunga yra viena iš šių potencialių jėgų. Nors ir turėdama panašią į globalios imperijos veikimo logikos versiją (ir iš esmės būdama globalios imperijos dalis), ES postmoderni imperija, kalbant Niklas Luhmanno³² terminais, yra linkusi atsiriboti nuo aplinkos ir nuo kitų sistemų savo „specifine prasme“, arba, kitaip sakant, diskursu (M. Foucault pateiktu supratimu), kuris ir suteikia viskam prasmę. Dėl to ES imperija yra „mažesnė“ globalios imperijos versija arba, kitaip tariant, savą globalizacijos versiją siūlanti imperija³³. Neaptinkant teritorinių ES imperijos ribų, ribą galima brėžti ten, kur baigiasi generuojamos ES imperijos prasmės riba. Ši riba yra tarsi selektyvus mechanizmas, į sistemą (ES imperiją) ir konkrečią šios

³¹ Hardt, Negri, XV.

³² Luhmann N., *Essays on Self Referente*, New York: Columbia UP, 1990; Luhmann N., „The Autopoiesis of Social Systems“, Geyer F., Van d. Zeeuwen J. (eds.), *Socio-cybernetic Paradoxes: Observation, Control and Evolution of Self-Steering Systems*, London: Sage, 1986.

³³ A. Negri ir M. Hardt savo darbe „Empire“ teigia, kad metusi iššūkį ir Imperiją įveikusi konkreiti „kūrybinė jėga“ taps taip pat globali ir visa aprėpianti. Tad globalumą galima traktuoti kaip galutinį postmodernios imperijos siekį. Trumpai tariant, globalus, „vienas“ imperinis režimas yra būtinas komponentas, siekiant įgyvendinti idealų postmodernios imperijos tipą. Nors ES postmoderni imperija yra tik dalis globalios sistemos, „užuominų“ į globalų ES dominavimą ateityje galime aptikti, pavyzdžiui, Marko Leonardo darbe „XXI amžius – Europos amžius“. Autorius teigia, kad dėl ES valdysenos ypatybių jos valdymo būdas išplis pasaulyje. Леонард М., *XXI век – век Европы*, Москва: Хранитель, 2006, с. 217.

sistemos vietą leidžiantis pakliūti tik jos pačios nustatyta tvarka ir prasme. Žodžiu, ES imperija, kaip ir N. Luhmanno aprašomos socialinės sistemos, egzistuoja dėl tam tikros prasmės, kuri pirmiausia yra prasminga jai pačiai. Toks atsiskyrimas nuo globalios, visa apimančios sistemos ES imperiją daro savarankiška jėga, gebančia pasauliui pasiūlyti europietišką, tik jai būdingomis ypatybėmis pasireiškiantį demokratijos, laisvosios rinkos, nacionalinių valstybių bendradarbiavimo ir sugyvenimo būdą. Maža to, Europa, kalbant L. Jospino³⁴ žodžiais, apskritai rodo pavyzdį kitiems, kaip reikia suvienyti įvairias kultūras, taikiai išspręsti konfliktus ir įtvirtinti įvairovę kaip leitmotyvą tolesnei globaliai pažangai. Hansas G. Gadameris tokį senojo žemyno, kaip mokytojo, statusą laiko „Europos užduotimi“³⁵. Užduotimi, kurią kol kas pajėgi įgyvendinti yra tik įvairovę vienovėje suderinusi Europos Sąjunga.

Taigi konceptualų A. Negri ir M. Hardt darbą galima laikyti puičiu modeliu, padedančiu suvokti ES imperijos veikimo ir iš dalies radimosi principus. Tačiau apibrėžiant ES imperizaciją ir jos unikalumą sukeliančią „specifinę imperijos prasmę“, nereikia pamiršti ir ES ekspansionistinės, kolonialistinės patirties XVI–XX amžiais. Šioje vietoje galima teigti, kad Europos Sąjunga yra tam tikra ankstesniųjų europinių imperijų tąsa, konsoliduota atskirų imperinių Europos politijų, gyvavusių ir užvaldžiusių didžiąją pasaulio dalį, išraiška³⁶. Tad

³⁴ Jospin L., „Solidarity or playing solitaire“, *The Hedgehog Review: Critical Reflections on Contemporary Culture*, Spring 2003, p. 32–44.

³⁵ Gadamer H. G., *L'héritage de l'Europe*, Paris: Rivages poche, 2003.

³⁶ Teiginys, kad ES yra senųjų ekspansionistinių valstybių išraiška, nereiškia, jog šiuo metu ES vadovaujasi tais pačiais metodais ar vertybėmis, kuriomis vadovautasi XVI–XX amžiais. Nors tiek dabar, tiek anuomet „neštas“ vertybes ir civilizaciją galima įvardyti kaip europietiškas, būtina pažymėti, kad ES atveju visa tai įgavo naują, sudėtingesnę kokybę ir formą. Pirmiausia tai pasireiškia Europos Sąjungos „civilizuojamiems“ kraštams sukuriama „spontaniškumo iliuzija“. Trumpiau tariant, ES sau tinkama linkme keičia periferijų „likimus“ nebe prievarta, bet sukurdamą iliuziją, kad pačios periferijos to nori, o ES joms tik padeda kilusius norus įgyvendinti. Šia prasme ES veikia kaip propagandininkė. Ją plačiau detalizavo Harold D. Lasswell (Lasswell Harold D., „The Theory of Political Propaganda“, *The American Political Science Review* 21 (3), 1927, p. 627–631.)

Europos Sąjunga čia tampa jungtimi ir talpykla to, ką kolonializmo laikotarpiu nešė atskiros Europos valstybės – europinę civilizaciją. Siekis pagal save keisti ir sau pajungti kitus niekur nedingo, o buvo užrašytas istorijoje, įprasminamas suformuotame diskurse, nurodantiame Europos – civilizacijos nešėjos – misiją. Taip pat negalima teigti, kad pasikeitė ir pats europiečių požiūris į „kitus“, Europai nepriklausančius ar nuo jos atitolusius kraštus. Tiek dabar yra, tiek anuomet Europoje buvo ganėtinai ryškus pranašumo prieš gretimus „kitus“ jausmas. Šiuo atveju visi „tekstai“³⁷ (E. Saidas tai pavadino „tekstų kultūra“), kuriuose Europa vaizduojama kaip civilizuojanti jėga, apibūdina (siekia apibūdinti) realiai egzistuojantį reiškinį – ES ekspansionizmą ir sukuria ES, kaip civilizuojančio darinio (imperijos), diskursą. Šio diskurso teisėtumą (ir konkrečiai ES ekspansionizmo teisėtumą), prestižą ir pasisekimą dar labiau padeda sustiprinti mokslininkų, institucijų ir vyriausybių autoritetai, kurie sistemingai „perrašinėja“ ar „kartoja“ Europos kaip civilizujamosios misiją. Taigi vadovaujantis šia logika ir remiantis mokslininkų, tyrinėjusių patį diskursą (pirmiausia M. Foucault ir E. Saido), išvados, galima teigti, kad tekstai gali sukurti ne tik žinias, bet ir pačią realybę, kurią jie, regis, tik apibūdina.

Viena iš diskurso suformuotos realybės apraiškų yra visų ES narių, tarp kurių yra didelė galios asimetrija, lygybė. Šios diskurso pozicijos kūrimui daugiausia įtakos turėjo kitas laikotarpis, prasidėjęs XX amžiaus pabaigoje ir besitęsiantis iki šiol. Čia tekstuose formuojama pajauta, kad tik ES teisė, normos ir vertybės yra aukščiau visko. Tai (abu laikotarpiai) iš esmės ir yra ES imperijos branduolio, kurio periferijoje atsiduria kiekviena šalis narė, esmė. Tik egzistavimas pagal branduolio primestas taisykles gali būti suvokiamas kaip tinkamas ir iš esmės europietiškas. Visa tai turi įtakos valstybių narių

³⁷ Tai nebūtinai reiškia tekstą tiesiogine šio žodžio prasme. Šiuo atveju turima galvoje apskritai bendra mąstymo kultūra (mitai, stereotipai, paradigmos), atsiskleidžianti viešojoje erdvėje, valstybės strategijose bei vizijose, politikų pasisakymuose, moksliniuose darbuose ir pan.

vykdomoms „politikoms“, kurių kokybė ir vertė nuo šiol matuojama „europietiško“ skale. Tai reiškia, kad, nesubordinavus atskirų nacionalinių valstybių preferencijų (pvz., interesų ES gretimuose kraštuose) ES imperijos branduoliui (ES teisei, normoms, vertybėms, bendrai pripažintai strategijai ir pan.), valstybės politika gali tapti „atstumta“ ir „nepripažinta“ visos bendrijos mastu.

Žodžiu, aptariamasis diskursas ir yra tai, kas Europos Sąjungą daro imperija. Pradėjęs formuotis ES priešistorėje XX amžiuje imperinis ES diskursas įgavo politinį pavidalą – Europos Sąjungą, kuri (taip pat ir besikeičianti pasaulio tvarka) turėjo įtakos tam, kad nacionalinės valstybės atsisakytų savarankiško pasaulio ar regiono „pagal save“ formavimo ir pripažintų, kad viena nacija nebepajėgi ir nebegali būti imperinis centras. Šis diskursas leidžia kalbėti ir apie tai, kad ES pakeitė didžiųjų ir mažųjų valstybių santykius, pastarosioms suteikė geras galimybes ne tik išsaugoti savo savotiškumą, bet ir svariai prisidėti prie vykdomos politikos ar net tapti centru. Tai reiškia, kad ES imperijos modelis neprieštaruoja mažųjų valstybių lyderiavimui tam tikroje nišoje, bet kartu tampa įrankiu, kuriuo remiantis vienokie ar kitokie mažųjų valstybių užsibrėžimai gali būti įgyvendinti. Šioje vietoje esminis yra jau minėtas sugebėjimas savas (nacionalinės valstybės) preferencijas subordinuoti ES branduolio preferencijoms (taisyklėms, normoms ir pan.).

4. Mažosios valstybės ES imperijoje

Akademinis mažųjų valstybių apibrėžimas yra pateikiamas orientuojantis į nedidelius, ribotus konkrečios valstybės pajėgumus veikti individualiai. Tokių valstybės nepajėgumą pirmiausia nulemia nedidelis gyventojų skaičius ir nedidelė šalies teritorija, tai tampa kitų (ekonominių, politinių, gynybinių ir pan.) įtakų menkumo priežastimi. Maurice East, tirdama mažąsias valstybes: jų galią, vietą ir galimybes tarptautinėje arenoje, nustatė, kad mažosios valstybės yra

tos, kurios turi mažiau nei 23,7 milijono gyventojų³⁸. Tai pripažinus galima pažymėti, kad Europos Sąjungoje dominuoja būtent mažosios valstybės. Taigi prie mažųjų valstybių galima priskirti tokias šalis: Kiprą, Estiją, Slovėniją, Latviją, Lietuvą, Airiją, Suomiją, Daniją, Slovakiją, Austriją, Švediją, Vengriją, Bulgariją, Rumuniją, Čekiją, Belgiją, Portugaliją, Graikiją ir Olandiją.

Tačiau net pagal šį principą nustačius mažąsias valstybes, lieka neaiškumų analizuojant skirtingas kiekvienos jų galimybes. Galima sakyti, kad toks aiškinimas susiduria su reliatyvumu, pirmiausia kylančiu iš to, ar valstybių galią aiškinsime per santykinę, ar struktūrinę galios prizmę. Santykinės galios metodas, kai orientuojamasi faktiškai vien į valstybės išteklių visumą ir nepaisoma tarptautinių santykių taisyklių, normų bei vertybių, tampa vis mažiau pajėgus pateikti realias valstybės galimybes daryti įtaką. O struktūrinis galios analizės modelis „pasaulio mažėjimo“, tarptautinės teisės ir institucijų bei valstybių sąjungų įtakos didėjimo kontekste leidžia pateikti nuo tarptautinių santykių sistemos ypatybių neatsietą konkrečios valstybės galios ir įtakos vaizdą. Žinoma, nereikia ignoruoti galimybės naudoti abu modelius iš karto, tačiau, tęsiant darbo temą ir analizuojant mažosios valstybės galimybes imperinėje ES struktūroje, pastarasis modelis tampa ypač reikšmingas. Taip yra dėl to, kad struktūrinis galios aiškinimo metodas, kai sureikšminamas įstatymų, normų, vertybių ir institucijų, atsakingų už šių įstatymų, normų bei vertybių laikymąsi, vaidmuo, yra tiesiogiai susijęs su aptartų imperijų (ES ir globalios) galios raiška ir tuo, kas lemia tos galios kilimą. Žodžiu, straipsnyje naudojama paradigma orientuojasi į galią kaip (per) strategiją, bet ne į galią kaip (per) nuosavybę.

Struktūrinę valstybių galios Europos Sąjungoje perspektyvą pateikia Balduras Thorhallssonas ir Andersas Wivelis. Šie mokslininkai pripažįsta, kad ES plėtra pakeitė mažųjų ir didžiųjų valstybių san-

³⁸ East Maurice A., „Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models“, *World Politics*, 25 (4), July 1973, p. 579.

tykius. Autorių nuomone, visos ES valstybės narės yra lygios prieš įstatymą ir didžiosios valstybės nebegali formuoti tarptautinių teisės normų be mažųjų valstybių įsikišimo. Visa tai sukuria „atmosferą“, kai vulgari kietoji galia yra mažai tikėtina, o tradiciniai valstybių ištekliai, sakysime, BVP, mažiau reikšmingi identifikuojant valstybių narių įtaką Europos Sąjungoje. Nors mokslininkai ir pripažįsta, kad šalia teisinės lygybės egzistuoja tam tikra formali ir neformali nelygybė³⁹ (tai ypač akivaizdu naujųjų narių atžvilgiu – jų integracinis, išsivystymo potencialas, kitaip tariant, sutikimas su imperijos branduolio skleidžiamomis taisyklėmis ir vertybėmis, yra mažesnis nei senbuvų), tačiau tai iš esmės netrukdo teigti, kad ES narių suvereniteto delegavimas viršnationalinėms ES institucijoms buvo naudingas būtent mažosioms valstybėms. Žodžiu, mažosios valstybės įtaka ES yra tiesiogiai susijusi su jos integracijos lygiu ir bendrai pripažįstamų normų, branduolio postuluojamų vertybių perėmimu ir laikymusi. Tai iliustruoja *n kreivė* anksčiau pateiktame ES imperizacijos modelyje. Kuo labiau valstybė integruojasi, atsisakydama vis daugiau suvereniteto, tuo daugiau įgyja galios ir įtakos sklaidos svertų. Tad ypač valstybių naujokių pirmasis tikslas turėtų būti kuo didesnis išitraukimas į ES veikiančias struktūras ir konvergencija su senosiomis ES valstybėmis⁴⁰. Šis principas labai svarbus, nes, perėmus visą integracinį paketą ir jį įsisavinus, atsiranda galimybė dalyvauti kuriant „europines taisykles“. Tai reiškia, kad buvusi išorinėje periferijoje

³⁹ Thorhallsson B., Wivel A., „Small States in the European Union: what do we know and what would we like to know?“, *Cambridge Review of International Affairs* 19 (4), Dec. 2006, p. 652.

⁴⁰ Šioje vietoje dera išryškinti svarbų momentą. Aptariamas „supanašėjimas“ su senosiomis ES šalimis neturi būti suprastas tiesiogiai. Tai paaiškinti padeda jau minėta P. Mannent pateikta „agentūros“, gimusios abipus Reino, metafora. Sekant šia autoriaus mintimi galima teigti, kad būtinumas naujosioms ES marėms supanašėti su senosiomis ES valstybėmis nereiškia konvergencijos su kuria nors konkrečia valstybe. Tai labiau siekis atitikti sistemos (agentūros) reikalavimus. Senosios valstybės čia tampa tik savotišku pavyzdžiu, turėjusių galimybes nuo pat „agentūros“ gimimo tapatintis su ja (agentūra). Todėl ši logika dėl didelio naujųjų valstybių aktyvumo ES teisių priėmimo srityje neprieštarauja ateityje ir priešingam procesui.

valstybė naujokė pasistumia į centrą ir tampa periferizuota tik branduolio atžvilgiu. Ir vien dėl šios periferizacijos (bei todėl, kad ir didžiosios valstybės tokiu pat principu yra periferijoje) mažosios valstybės įgauna didelę veiksmų laisvę bendrijoje neatmetant galimybės tapti tam tikru centru. Taigi būtent ES vystymasis, B. Thorhallssono ir A. Wivelio nuomone, sukūrė naujas galimybes ir kartu naujus šūkius mažosioms valstybėms didinant reikalavimus užsienio politikos formuotojams bei diplomatomams⁴¹.

Taip interpretuodami mažųjų valstybių egzistavimą Europos Sąjungoje, negalime nepastebėti susidariusios dvejetainės paradoksalios situacijos. Pirmiausia, viršnacionalinės institucijos ir visos visuotinai pripažintos ES normos ne tik suteikia daugiau manevrų laisvės mažosioms valstybėms, bet ir jas įstatymiškai suvaržo (dėl suvereniteto dalies delegavimo). Antra, valstybių santykinis mažumas ir silpnumas leidžia didėti jų įtakai. B. Thorhallssonas ir A. Wivelis tai aiškina remdamiesi tuo, kad valstybių silpnumas, pavyzdžiui, palengvina rotacinį valstybių pirmininkavimą ieškant ES narių kompromiso ar kitokiais būdais bandant įgyvendinti individualias preferencijas.

Į visa tai atsižvelgus galima teigti, kad mažųjų valstybių galimybės savo norima linkme veikti ES politiką yra pakankamai didelės. Čia tik būtų galima išskirti Europos saugumo politiką, kurioje, B. Thorhallssono ir A. Wivelio manymu, mažosios valstybės turi vis dar menkesnį vaidmenį⁴² šią sritį tam tikra prasme rezervavus didžiosioms ES valstybėms – Prancūzijai ir Vokietijai. Nepaisant to ir Lisabonos sutartimi pakeisto sprendimų priėmimo proceso, kuris, lyginant su buvusia Nicos sutarties nustatyta sprendimų priėmimo tvarka yra palankesnis didžiosioms valstybėms, mažosios ES šalys vis dar turi palankias galimybes įtvirtinti savo reikšmę ir įtaką viename ar keliuose iš daugybės ES reikšmingų sektorių. Svarbu surasti valstybės prioritetus ir galimybes atitinkančią nišą, kurios reikšmė būtų

⁴¹ Thorhallsson, Wivel, p. 652.

⁴² Ibidem, p. 658.

tiesiogiai susieta su ES imperijos branduoliu ir jam subordinuota. Struktūriškai toks nišų pasiskirstymas primintų Manuelio Castellso aprašytą „tinklą“. Tokio darinio bruožas yra jo narių dalijimasis įgaliojimais visame tinkle. „Tinklas, – kaip teigia M. Castellsas, – pagal apibrėžimą turi mazgus, bet neturi centro. Mazgai gali būti skirtingų dydžių ir susiję asimetriškais ryšiais tinkle – taip, kad tinklo valstybė nesutrukdytų tarpti nelygybei tarp jos narių.“⁴³ Taip pat šis autorius pažymi, kad ES narių galios nelygybė aiškiai skiriasi: Vokietija vyrauja kaip ekonomikos supervalstybė, Britanija ir Prancūzija disponuoja kur kas didesne karine galia ir bent jau ne menkesniais technologiniais pajėgumais. O Ispanija viešpatauja atostogų srityje⁴⁴. Vis dėlto, nepaisant šios asimetrijos, įvairūs Europos tinklaveikos valstybės mazgai, paklusdami branduolio taisyklėms, yra priklausomi vieni nuo kitų, net ir pačių mažiausių. Jei kurie nors politiniai mazgai pabandytų taip elgtis, susvyruotų visa sistema. Ši situacija rutuliojasi neatsitiktinai, tai išimtinai branduolio logikos duota inercija.

5. Lietuvos regioninė lyderystė ES imperijoje

Paskutinėje straipsnio dalyje įdomu pažvelgti į Lietuvos galimybes veikti pristatytame ES imperiniame modelyje. Kaip jau sutarėme, mažosios valstybės ES turi palankias galimybes tapti įtakingomis, prie įvairių klausimų sprendimo prisidedančiomis šalimis. Tereikia surasti ES imperijos branduoliui subordinuotą nišą ir tapti jos lydere. Taigi kokiose srityse Lietuva pajėgi tai įgyvendinti? Vienas iš tokių bandymų yra kontroversiškai įvertintas Lietuvos siekis tapti politine regiono lydere.

Pastarojo užsibrėžimo gimimas siejamas su Lietuvos užsienio politikos gairių peržiūrėjimu 2004 metais, kai dalies Lietuvos poli-

⁴³ Castells M., *Tapatumo galia: informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra*, 3 tomas, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2006, p. 347.

⁴⁴ Ibidem.

tinio elito buvo suformuluota Naujosios Lietuvos užsienio politikos samprata. Joje laikinasis Lietuvos Respublikos Prezidentas Artūras Paulauskas išdėstė ilgalaikę Lietuvos užsienio politikos viziją. Teigdamas, kad trys pagrindiniai principai, išskelti 1994–2004 metais, – 1) narystė NATO, 2) narystė ES ir 3) geri santykiai su kaimynais – jau pasiekti, verta išsikelti pretenzingus regiono lyderės siekius. Laikinojo Prezidento kalboje galima pastebėti, kad naujoje užsienio politikos doktrinoje „auksinės provincijos“ statusas yra suvokiamas kaip ne visiškai atitinkantis Lietuvos interesus. Akcentuojama, kad Lietuva ne tik turėtų siekti gerovės, bet ir deklaruoti savo vertybines nuostatas, jas ginti panaudodama savas žinias, patirtį ir narystę ES bei NATO. Vilnius šioje vizijoje pristatomas kaip politinių iniciatyvų centras, gebantis ES pasiūlyti konkrečius sprendimus, kaip žengti tolyn į Rytus, apimti Šiaurės Europos ir Baltijos valstybių regioną ir net priartinti Rusiją bei Baltarusiją prie ES. „Aš regiu Lietuvą – regiono lyderę – per narystės Europos Sąjungoje ir NATO kokybę, per aktyviai plėtojamus kaimyninius santykius. Matau Lietuvą, kaip savotišką regiono centrą, o Vilnių – regiono sostinę. Vilniumi, kuriame tęsiamos ir gimsta naujos politinės iniciatyvos. Vilniumi, kuris sujungtas su Varšuva strateginiais partnerystės ryšiais.“⁴⁵ Šią „Naujosios Lietuvos užsienio politikos“ viziją taip pat išryškino Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija⁴⁶, o aiškesnę formą suteikė du – 2004–2008 ir 2008–2012 metų – Lietuvos partijų susitarimai „dėl pagrindinių valstybės užsienio politikos tikslų ir uždavinių“.⁴⁷

⁴⁵ Laikinojo prezidento A. Paulausko kalba Vilniaus universitete „Naujoji Lietuvos užsienio politika“, 2004 m. gegužės 24 d.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija „Dėl Lietuvos Respublikos užsienio politikos krypties Lietuvai tapus visateise NATO nare ir Europos Sąjungos nare“, Vilnius, 2004 05 01.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos politinių partijų susitarimas „Dėl pagrindinių valstybės užsienio politikos tikslų ir uždavinių 2004–2008 metais“, Vilnius, 2004 10 05, Lietuvos politinių partijų susitarimas „Dėl 2008–2012 metų Lietuvos užsienio politikos principų, strateginių gairių ir tikslų“. Vilnius, 2008 m. spalio 28 d.

Per daug nesigilinant į šių vizijų detales reikia pažymėti, kad lyderystės siekis orientuotas įtvirtinti EKP rytinės dimensijos šalių atžvilgiu. Pačią lyderystę iš pateiktų dokumentų galima suvokti kaip pirmavimą organizuojant įvairias iniciatyvas regione, prisidedant prie EKP šalių demokratizavimo ir pačios EKP formavimo. Plačiaja prasme Lietuva užsibrėžė tikslą būti savotiška tarpininke tarp Vakarų ir Rytų ir taip įtvirtinti savo lyderystę. Metodu, kuriuo lyderystė bus įgyvendinama, galima laikyti ES gerosios patirties, demokratiškos vertybių, žmogaus teisių ir, apskritai, viso ES *acquis* perdavimą EKP rytinės dimensijos valstybėms. Žodžiu, visose vizijose aptinkamas užsibrėžimas formuoti ženklų prisidėjimą prie ES taisyklių eksporto ir saugumo zonos plėtimo į Rytus.

Pristatyti siekiai tapti centru neprieštarauja ES imperijos prigimčiai. Apskritai tokią Lietuvos viziją būtų galima vertinti kaip visiškai atitinkančią ir akivaizdžiai ES imperijos branduoliui subordinuotą užsibrėžimą. Lietuvos siekis tiesiogiai siejasi su Europos užsibrėžimu kurti palankiai valdomų režimų žiedą aplink save. Tai vienas pagrindinių Europos saugumo strategijos (ESS) tikslų⁴⁸. Čia svarbu, kad šios strategijos ir apskritai ES plėtros variklis yra normatyvinė galia, pasireiškianti ekonominiu, kultūriniu, politiniu pavidalu. Orientuodamasi būtent į tokias pačias savo lyderystės įgyvendinimo metodikas Lietuva, Gražinos Miniotaitės žodžiais tariant, sutapatina savo kaip būsimo „centro naratyvą“ su „Europos normatyvinės galios naratyvu“⁴⁹. Taigi Lietuvos, kaip regiono centro, idėja turi daug bendrumų su ES postmodernios imperijos „ekspansionizmo“ – europeizacijos idėja.

Tačiau formuojamas Lietuvos centriškumas ES imperijoje įgauna savotišką formą. Svarbiausia to priežastis yra ta, kad Lietuva net lyderystės įgyvendinimo atveju nebus centras, savarankiškai priiman-

⁴⁸ „Europos saugumo strategija – Saugesnė Europa geresniame pasaulyje“, <<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIILT.pdf>>, 2011 3 02.

⁴⁹ Miniotaitė G., „Europos normatyvinė galia ir Lietuvos užsienio politika“, *Politologija* 3 (43), 2006, p. 14.

tis sprendimus. Tokio savarankiškumo taip pat neturi ir jokia kita valstybė, realizavusi panašų ar kitokį pirmavimą. Subordinacija ES branduoliui galima Lietuvos centriškumą verčia pseudocentriškumu. Iš esmės tokio regioninio centro (pseudocentro) funkcija yra tik tarpininkavimas tarp ES branduolio ir išorinių periferijų (EKP valstybių) pagal branduolio, o ne savo pasirinktą logiką. Dėl to valstybės santykinai nedidelis dydis, pasireiškiantis faktiškai visose srityse, tampa nebereikšmingas net turint galvoje tai, kad formuojama daug didesnių valstybių (Ukraina, Baltarusija) lyderystė. Tai parodo ir ES imperizacijos modelis. „Judėjimui“ *n kreivės* trajektorija (žiūrėti ES imperizacijos modelį) ekonominis, teritorinis ar gyventojų skaičiaus dydis neturi reikšmės, nes čia pagrindine inercijos jėga, verčiančia judėti aukštyn, tampa integracija ir konvergencija su ES imperijos branduolio vertybėmis. Žodžiu, tai suponuoja, kad Lietuvos regioninę lyderystę įgyvendinti įmanoma tik iš kuo aukštesnio *n kreivės* taško, o tai reiškia kuo gilesnės integracijos valstybės suvereniteto atsisakymo sąskaita būtinybę. Tik toks modelis optimaliai leidžia sukurti minėtą pseudocentro efektą.

Pažymėtina, kad Lietuvos mažumas puikiai siejasi ir su jau minėta propagandine ES ekspansijos maniera: ES suteikia plėtros, ES vertybių sklaidos atsakomybę mažam ir nepavojingam ir iš esmės pasislepia už jo. Tai padeda sumažinti ar net išvengti europeizuojamojo (kolonizuojamojo) baimės. Nors, iš kitos pusės, pati mažoji valstybė (šiuo atveju Lietuva), įgyvendindama savo lyderystės siekius, bando kalbėti galingu ir įtakingu Europos Sąjungos balsu. Panašią „simuliatyvią“ tendenciją galima aptikti ir žiūrint į didžiųjų valstybių politikas. Prancūzija, Vokietija, įtvirtindamos savo ekonominius, politinius interesus (pavyzdžiui, Vokietija Balkanuose, o Prancūzija Magribo valstybėse), atsisako tiesioginio kelio „skverbtis“ kaip nacionalinės valstybės, o dengiasi ES institucijomis ir bendra vyraujančia ES imperijos plėtros ir jos įgyvendinimo priešastingumo logika. Tai, kaip ir mažųjų valstybių lyderiavimo atveju, didžiašias įpareigoja lai-

kytis bendrų ES principų ir pirmiausia veikti imperijos branduolio, o ne nacionaliniam labui.

Taigi vertinant Lietuvos lyderystės užsibrėžimo įgyvendinamumą šioje sudarytoje sistemoje esminių kliūčių, kodėl stringa šios iniciatyvos įgyvendinimas, reikėtų ieškoti šalies europietiškumo lygyje. Trumpiau tariant, ne Lietuvos „fizinis“ silpnumas, bet idėjinis (ES atžvilgiu) skirtumas yra pagrindinė kliūtis tapti regiono centru. Žinoma, ekonominį šalies atsilikimą galima aiškinti ir šalies priklausymu pusiau periferinei geoekonominei zonai (Immanuelio Wallersteino pateikta geoekonominių zonų koncepcijos prasme), kuri iš esmės ir neleidžia Lietuvai sėkmingai realizuoti politinio centro užmojo. Tačiau atsakymų, kas lemia šalies egzistavimą žemesnėje ekonominės gerovės paskirstymo „lygoje“, ieškoti vis dėlto derėtų vertybinėje dimensijoje. Nuoseklus siekis įgyvendinti, sakykime, bendrą kapitalizmo modelį (laisvosios rinkos ekonomikos ar koordinuotos rinkos ekonomikos), strategiškai pagrįstas ekonominės krypties (nišos) propagavimas, politinis stabilumas ir administracinis išmintingumas yra akstinas, gebantis šalies raidos būdą statyti lygia greta su sparčiausiai besivystančių Europos valstybių. Demokratijos ir demokratizacijos traktavimas, deklaruojamas ir darbais įrodomas lojalumas imperijos branduoliui, pažangumas ne tik priimant, bet ir įsisavinant ES normas šioje vietoje užimą svarbiausią vietą. Todėl tik sistemingas ir nuoseklus ES imperijos branduolio normų, vertybių, taisyklių suvokimo įsisavinimas ir nekvestionuojamas jų laikymasis gali padėti pasiekti ambicingus, tačiau mažajai valstybei įmanomus, regioninės lyderystės siekius.

Išvados

Straipsnyje pateikta ES struktūros ir raidos interpretacija apima ilgą, nuo Europos istorijos neatsietą, esamos ir galimos struktūros aiškinimo logiką. Atgimstantis imperiologinis diskursas tarptautiniuose

santykiuose leidžia atskleisti ir viename kontekste pateikti įvykių bei reiškinių seką, prisidedančią prie atsakymo į daugybę probleminių klausimų. ES šioje vietoje nėra išimtis. Straipsnyje, pasitelktus imperinę priegai, įmanoma sistemingai pateikti tiek vidinius, tiek ES išorėje vykstančius reiškinius. Tad žvelgiant iš šios perspektyvos neatsiejama ES dalimi tampa ir valstybės, nepriklausančios Europos Sąjungai, o plėtros ir ekspansionizmo poreikis natūralus, pačios ES prigimties nulemtas procesas. Naudojama imperinė paradigma neatseitai nuo to, kas, jau minėta, geba paaiškinti ES narių tarpusavio santykius ir valstybių įtakos įtvirtinimo galimybes. Sureikšminant vertybinį, idėjinį, teisinį ir norminį ES aspektą (imperijos „branduolį“) išryškėja ne tik ES kaip postmodernios imperijos prototipo individualumas bei išskirtinumas globaliame kontekste, bet ir optimalus veikimo principas, kuriuo turi vadovautis ypač mažosios ES valstybės, siekdamos savų interesų.

Straipsnyje prieinama prie išvados, kad suvereniteto atsisakymas nebūtinai turi reikšti galios praradimą. Atsižvelgiant į tai, kad ES klesti bendros žaidimo taisyklės (tam tikra prasme paneigiančios vestfalinės sistemos logiką), toks galios ir suvereniteto santykis taikomas laikantis ES postmodernios imperijos „prasmės ribų“. Ši išvada labai svarbi mažųjų valstybių, tarp jų ir Lietuvos preferencijų įgyvendinimui. Konkrečiai Lietuvos atvejui *n kreivė* nurodo regioninės lyderystės įgyvendinimo raktą – kuo labiau integruotis ir prarasti kuo daugiau suvereniteto. Tik taip mažajai valstybei įmanoma tapti pseudocentru, turinčiu realią įtaką visoje postmodernios Europos Sąjungos imperijoje. Šio naujai suvokiamo galios principo kolektyvinis suvokimas ir taikymas turi potencialą įtvirtinti ES kaip pagrindinę varomąją globalizacijos jėgą, skelbiančią, kad tik paklusimas europiečių sukurtam „branduoliui“ gali garantuoti „kantišką“, įvairovės išsaugojimu grįstą, taiką.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Böröcz J., „Empire and Coloniality in the ‘Eastern Enlargement’ of the European Union“, Böröcz J., Kovacs M. (eds.), *Empire’s New Clothes: Unveiling EU Enlargement*, *Central Europe Review*, 2001, p. 18 <<http://www.rci.rutgers.edu/~eu/Empire.pdf>>, 2011 03 02.

Castells M., *Tapatumo galia: informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra*, 3 tomas, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2006.

Central Intelligence Agency, <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2001rank.html?countryName=China&countryCode=ch®ionCode=eas&rank=3#ch>>, 2011 03 02.

Dennett D., *The Intentional Stance*, Cambridge, MA: MIT Press, 1987.

Doyle M., *Empires*, Ithaca: Cornell University Press, 1986.

East Maurice A., „Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models“, *World Politics* 25 (4), July 1973.

Emerson M., Noutcheva G., *Europeanisation as a Gravity Model of Democratisation*, CEPS Working Document No 214, November 2004.

„Europos saugumo strategija – Saugesnė Europa geresniame pasaulyje“, <<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIILT.pdf>>, 2011 03 02.

Foucault M., *Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas*, Vilnius: Baltos lankos, 1998.

Gadamer H. G., *L’héritage de l’Europe*, Paris: Rivages poche, 2003.

Hardt M., Negri A., *Empire*, London, MA: Harvard University Press, 2000.

Hix S., *Europos Sąjungos politinė sistema*, Vilnius: Eugrimas, 2006.

Jospin L., „Solidarity or playing Solitaire“, *The Hedgehog Review: Critical Reflections on Contemporary Culture*, Spring 2003.

Kagan R., *Apie Rojų ir galią: Amerika ir Europa naujoje pasaulio tvarkoje*, Vilnius: Eugrimas, 2004.

Lasswell Harold D., „The Theory of Political Propaganda“, *The American Political Science Review* 21 (3), 1927.

Laikinojo prezidento A. Paulausko kalba Vilniaus universitete „*Naujoji Lietuvos užsienio politika*“, 2004 m. gegužės 24 d.

Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija „Dėl Lietuvos Respublikos užsienio politikos kryptį Lietuvai tapus visateise NATO nare ir Europos Sąjungos nare“, Vilnius, 2004 05 01.

Lietuvos Respublikos politinių partijų susitarimas „Dėl pagrindinių valstybės užsienio politikos tikslų ir uždavinių 2004–2008 metais“, Vilnius, 2004 10 05.

Lietuvos politinių partijų susitarimas „Dėl 2008–2012 metų Lietuvos užsienio politikos principų, strateginių gairių ir tikslų“, Vilnius, 2008 m. spalio 28 d.

Lopata R., Statkus N., „Imperijos, pasaulio tvarka ir mažosios valstybės“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2006.

Luhmann N., *Essays on Self Referente*, New York: Columbia University Press, 1990.

Luhmann N., „The Autopoiesis of Social Systems“, Geyer F., Van d. Zeuwen J. (eds.), *Sociocybernetic Paradoxes: Observation, Control and Evolution of Self-Steering Systems*, London: Sage, 1986.

Major C., „Europeanisation and Foreign and Security Policy – Undermining or Rescuing the Nation State?“, *Politics* 25 (3), 2005.

Mannert P., *Demokratija be tautų: apie savivaldos pabaigą Europoje*, Vilnius: Versus aureus, 2008.

Miniotaitė G., „Europos normatyvinė galia ir Lietuvos užsienio politika“, *Politologija* 3 (43), 2006.

Norkus Z., *Nepasiselbusioji imperija: Lietuvos Didžioji Kunigaikštija lyginamosios istorinės imperijų sociologijos požiūriu*, Vilnius: Aidai, 2009.

Said E., *Orientalizmas*, Vilnius: Apostrofa, 2006.

Šerpėtis K., „Imperija ir globalizacija naujoje pasaulio tvarkoje“, *Politikos mokslų almanachas*, VDU mokslo darbų rinkinys, 2009, Nr. 5.

Thorhallsson B., Wivel A., „Small States in the European Union: what do we know and what would we like to know?“, *Cambridge Review of International Affairs* 19 (4), Dec. 2006.

Vitgenšteinas L., *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mintis, 1995.

Wendt A., *Tarptautinės politikos socialinė teorija*, Vilnius: Eugrimas, 2005.

Zielonka J., *Europe as Empire – The Nature of the Enlarged European Union*, Oxford: Oxford University Press, 2007.

Zielonka J., „Europe as a global actor: empire by example?“, *International Affairs*, 84 (3), 2008.

Леонард М., *XXI век - век Европы*, Москва: Хранитель, 2006, с. 217.

SUMMARY

THE IMPERISATION OF THE EUROPEAN UNION AND THE SMALL STATES

In this article by applying the ideas of M. Foucault, E. Said, A. Negri, M. Hardt, L. Wittgenstein, Z. Norkus, N. Statkus, R. Lopata, N. Luhmann and others, the model of the EU imperialism is introduced. By using the theory of family resemblance by L. Wittgenstein and logic of its employment as shown by Z. Norkus in his work on Grand Duchy of Lithuanian as the empire, the conclusion arrives that the EU gravitates from the classical or neo-classical definition of the empire. However, inaccuracies, found by applying Z. Norkus' methodology, are caused more by the form, and not by the content, thus the claim that EU holds the notion of the empire is

valid. This allows entitling the EU as the post-modern empire.

In this work the main focus is set on the ruling regime of the post-modern empire of EU and on the main centre, which subordinates the other centres – “the core”. It is the main centre of the empire of EU. The core is not visual (European Commission, Court of Justice of the European Union are just the parts of “the core”). It is more of a governing strategy, the entirety of values, standards, texts and rules that are imposed onto other centres. Two time-periods are highlighted: the first one is the expansionist experience of the Europe in 16th–20th centuries, when the justification of the EU as a civilizing force emerges (legitimate expansionism of the governing of the EU); the second is the time-period from the end of 20th century, since when the sensation that only the law, standards and virtues of the EU outtops the preferences of the national state, arises. That last momentum determines the equality of all the member-states, even though the asymmetry of force is clearly visible.

The capability to subordinate the national preferences for the values and strategies of “the core” determines the success or the failure of the national politics. On this account, the influence of the small states in the EU is immediately concerned with the level of its integration and the ability to assimilate the standards and virtues, as postulated by “the core”. The more the state integrates and the more of the sovereignty it renounces, the more leverage it acquires. Accordingly, the asymmetry of force between the large and small states decreases. As the conclusion that the renouncement of sovereignty ensures more of the force, arises, the Lithuanian claim for regional leadership is proposed through the better integration and renouncement (delegation) of sovereignty.